

MARKAZIY OSIYO MINTAQASI DUCH KELYOTGAN ICHKI VA TASHQI MUAMMOLAR

Nodirbek G'oibnazarov

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

nodirbekgoibnazarov@gmail.com

ANNOTATSIYA: *Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun 2023-yilda iqtisodiy o'sishga erishish, odamlarning turmush farovonligini ta'minlash masalalarini hal etish, siyosiy va ijtimoiy barqarorlikni saqlash eng dolzarb vazifalar bo'ldi. Tashqi muhit yomonlashgani va yirik davlatlar o'rtasidagi geosiyosiy qarama-qarshiliklar xorijiy sarmoyalarni kamaytirar ekan, bu mamlakatlarning siyosiy xavfsizligi va suvereniteti xavfsizligiga bosim kuchaymoqda. Ushbu maqolamiz orqali mintaqada davlatlari duch kelayotgan muammolarni tahlil qilishga harakat qilamiz.*

Kalit so'zlar: *YaIM, Yangi Qozog'iston strategiyasi, "Islohotlar me'mori", "Bir kamar – bir yo'l" loyihasi.*

KIRISH: Davlat rahbarlari vaziyatlarni nazorat qilish qobiliyatini kuchaytirishda davom etmoqdalar. Qozog'iston prezidenti Tokayev hokimiyatni qo'shimcha nazorat qilsa-da, u birinchi prezident Nazarboyevning siyosiy ta'sirini istisno qilishda davom etmoqda, biroq yangi siyosiy qarama-qarshiliklarga yo'l qo'ymaslik uchun o'z joyini qoldiradi. 2023-yil yanvar oyida Qozog'istonda "Birinchi Prezident qonuni" bekor qilindi. Mart oyida Qozog'istonda parlamentning yangi quyi palatasiga saylovlar bo'lib o'tdi. Tokayevning puxta rejalashtirilgan siyosiy rejasi "Yangi Qozog'iston" strategiyasini davom ettirish uchun sharoit yaratib berdi. Iyul oyi boshida Qozog'iston parlamenti Nazarboyevning bir qator imtiyozlarini bekor qilish to'g'risidagi qonun loyihasini qabul qilgan edi.

O‘zbekiston Prezidenti Mirziyoyev o‘zining “islohotlar me‘mori” qiyofasini yanada mustahkamladi. Yangi tartibsizliklarga yo‘l qo‘ymaslik uchun 2023-yil 30-aprelda bo‘lib o‘tgan konstitutsiyaga o‘zgartirish kiritish bo‘yicha referendum muammosiz o‘tdi va 90 foizdan ko‘proq ovoz yig‘di va prezidentlik muddati besh yildan yetti yilga uzaytirildi. 9-iyul kuni O‘zbekistonda yangi tahrirdagi konstitutsiya asosida prezidentlik saylovi muvaffaqiyatli o‘tkazildi.

Markaziy Osiyoning boshqa davlatlarida ham siyosiy o‘zgarishlarda hech qanday buzilishlar kuzatilmagani, bu har bir davlat rahbarining barqarorlikni birinchi o‘ringa qo‘yishini ko‘rsatadi. Turkmaniston 2022-yilda prezidentlik saylovlari orqali hokimiyatni rasmiy ravishda topshirishni yakunladi, biroq eski prezident Berdimuhamedov hokimiyatni to‘liq topshirgani yo‘q. 2023-yil yanvar oyida Turkmaniston xalq hokimiyatining oliy organini tashkil etish va parlamentni ikki palatali tizimdan bir palatali tizimga o‘zgartirish to‘g‘risida qaror qabul qildi va Berdimuhamedov yangi tashkil etilgan Xalq qo‘mitasi raisi bo‘ldi va hokimiyatni o‘zida saqlab qoldi. Tojikiston va Qirg‘iziston rahbarlari ham hokimiyat ustidan nazoratni kuchaytirmoqda, biroq siyosiy xavflar saqlanib qolmoqda.

2023-yilda Markaziy Osiyoning beshta davlatining iqtisodiy ahvoli yaxshilandi. Ular Ukraina inqirozi va G‘arb sanksiyalarining salbiy ta‘siridan xalos bo‘lishga intilmoqda. Biroq, mintaqa mamlakatlarning iqtisodlari zilzilalarga unchalik chidamli emasligi, yuqori inflyatsiya darajasi va ishsizlik darajasining yuqoriligi, milliy valyutalarning tez-tez o‘zgarib turishi tashqi iqtisodiy aloqalari cheklagan. 2023-yilning yanvar-oktyabr oylarida Qozog‘iston yalpi ichki mahsuloti (YaIM) asosan energiya ishlab chiqarishga tayangan holda 4,9 foizga o‘ydi va sentabr oyida inflyatsiya darajasi 11,4 foizni tashkil etdi. 2023-yilning birinchi uch choragida O‘zbekistonda yalpi ichki mahsulot 5,8 foizga oshdi, biroq so‘m yanvardan noyabrgacha 9,6 foizga qadrsizlandi. Qirg‘iziston iqtisodiyoti 2023-yilning yanvaridan oktyabrigacha 4,5 foizga o‘ydi, biroq uning tashqi qarzi sentabr oxiriga kelib 6 milliard AQSh dollariga

yaqinlashdi. Bu 2023-yilning birinchi to‘qqiz oyida Qirg‘izistonning xorijdagi yalpi ichki mahsulotining 60 foizidan oshdi; pul o‘tkazmalari daromadi 1,4 milliard AQSH dollarini tashkil etdi va 35% ga kamaydi. Tojikiston iqtisodiyoti 2023-yilning dastlabki uch choragida 8,2 foizga o‘ydi, sentabrda inflyatsiya darajasi esa 5,1 foizni tashkil etdi, ammo Rossiyadan pul o‘tkazmalari daromadlari sezilarli darajada pasayib, odamlarning hayoti deyarli yaxshilanmadi. Turkmaniston iqtisodiyoti dastlabki uch chorakda 6,3 foizga o‘ydi. Iqtisodiy sohadagi har bir davlatning asosiy vazifasi imkon qadar tezroq infratuzilma va transport sharoitlarini yaxshilash va xorijiy transport hamkorligi orqali “suv yo‘li bilan bog‘liq bo‘lmagan mamlakat”dan “suv yo‘li bilan bog‘langan mamlakat”ga aylanishdir. Ammo moliyalashtirish muammolari tufayli tashabbuslarni amalga oshirish juda qiyin. Markaziy Osiyo davlatlari mintaqa davlatlari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishda davom etmoqda. 2023-yil sentyabr oyida Dushanbeda Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining beshinchi maslahatlashuvi bo‘lib o‘tgan yig‘ilishda Orol dengizi ekologik inqirozi va Afg‘onistondagi xavfsizlik muammolariga birgalikda javob berishga qaror qilindi.

Markaziy Osiyo davlatlari Rossiya bilan yaqin munosabatlarni saqlab qolishda davom etmoqda, Rossiya Markaziy Osiyo davlatlarining eng muhim iqtisodiy hamkorlaridan biri va ishchi kuchi eksporti uchun asosiy yo‘nalish bo‘lib qolmoqda. Markaziy Osiyo davlatlari Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqida ishtirok etishda davom etmoqda va Kollektiv xavfsizlik shartnomasi tashkiloti doirasida Rossiya bilan harbiy hamkorlikni olib bormoqda. Rossiya Qozog‘iston va O‘zbekiston bilan “tabiiy gaz ittifoqi” tuzish tashabbusi bilan chiqdi va bunga erishdi. Rossiyaning Ukrainadagi “maxsus harbiy amaliyotlari”ni tanqid qiluvchi Qozog‘iston aslida Rossiya bilan juda yaxshi ikki tomonlama aloqalarga ega. 2023-yil noyabr oyida ikki tomon birgalikda “Qozog‘iston-Rossiya XXI asr uchun yaxshi qo‘shnichilik, do‘stlik va ittifoqchilik shartnomasi” imzolanganining o‘n yilligini nishonladi. 2023-yilning yanvar-avgust oylarida Qozog‘iston va Rossiya o‘rtasidagi tovar ayirboshlash hajmi 7 foizga oshdi,

o‘zaro savdoda mahalliy valyutalardan foydalangan holda hisob-kitoblar ulushi kengayishda davom etdi va 75 foizga yetdi. Markaziy Osiyo davlatlari AQSh va Yevropa bilan yaxshi munosabatlarni saqlashga intilmoqda. Markaziy Osiyo davlatlari AQSH, Yevropa Ittifoqi, Turkiya va boshqalar bilan hamkorlik darajasini oshirish va ko‘proq institutsional munosabatlarni o‘rnatishga faol intilmoqda. Markaziy Osiyo davlat rahbarlari 2023-yil sentabr oyida Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasida AQSh bilan birinchi “5+1” sammitini o‘tkazish imkoniyatidan foydalangan. Markaziy Osiyoning beshta davlati Yevropa Ittifoqi bilan “5+1” doirasida Germaniya bilan bosh vazirlar darajasidagi uchrashuv mexanizmini yaratdi. Fransiya prezidenti Makron 2023-yil noyabr oyida Qozog‘iston va O‘zbekistonga tashrif buyurdi. Markaziy Osiyo Qo‘shma Shtatlar va Yevropadan ko‘p va‘dalar olgan bo‘lsa-da, haqiqiy sarmoya unchalik ko‘p emas. Xitoy va Markaziy Osiyoning besh davlati o‘rtasidagi har tomonlama strategik sheriklik, shubhasiz, Xitoyning periferik diplomatiyasi uchun Xitoy bilan munosabatlarga katta e‘tibor qaratmoqda. 2023-yil yanvar oyida Turkmaniston Prezidenti Xitoyga tashrif buyurib, ikki tomonlama munosabatlarni keng qamrovli strategik sheriklik darajasiga ko‘tardi. O‘sha yilning may oyida Sian shahrida “Xitoy-Markaziy Osiyo” sammiti bo‘lib o‘tdi. Sammit chog‘ida Xitoy va Qirg‘iziston yangi davr uchun keng qamrovli strategik sheriklik o‘rnatilishini e‘lon qildi. Xitoy va Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlari “Sian deklaratsiyasi”ni e‘lon qildilar, unda Xitoy va Qirg‘iziston o‘rtasida uzoq muddatli hamkorlikning yangi loyihasi belgilab berildi. Tashabbus tashabbuskori bo‘lgan birinchi o‘rin sifatida Markaziy Osiyo davlatlari “Bir kamar, bir yo‘l” tashabbusining 10 yilligini yuqori nufuzli nishonladilar hamda “Bir kamar, bir yo‘l” tashabbusi qurilishiga moslashish uchun o‘rta va uzoq muddatli strategiyalarni ishlab chiqdilar. Xitoy va Markaziy Osiyo mamlakatlari o‘rtasida turli sohalardagi hamkorlik yangi cho‘qqilarga ko‘tarildi, Markaziy Osiyo mamlakatlari ham Xitoyga ijtimoiy miqyosda yuqori ishtiyoq bilan munosabatda bo‘ldi. Odamlar o‘rtasidagi aloqalar kuchaydi. 2023-yilning noyabr oyidan boshlab Xitoy va Qozog‘iston o‘zaro vizadan ozod qilishni

boshladi. Bundan tashqari, Xitoy va Markaziy Osiyoning besh davlati o‘rtasidagi savdo hajmi 2023-yilda yangi eng yuqori darajaga ko‘tariladi. Masalan, Xitoy-O‘zbekiston savdo hajmi yanvar-sentyabr oylarida o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 42,6 foizga oshgan, biroq tuzilmaviy nomutanosiblik muammosi hamon mavjud.

Davlat rahbarlarining diplomatik strategiyasi ostida Xitoy va Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasidagi hamkorlik yanada yuqori sifat darajasida rivojlanmoqda. Tomonlar nafaqat ikki tomonlama sohalarda, balki bir qator ko‘p tomonlama asoslarda ham hamkorlikni mustahkamladilar, hamkorlikning mexanizmlari va platformalari tobora ko‘payib bormoqda. Mahalliy hamkorlik va odamlar almashinuvi kengayishda davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alexander Cooley. “Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia.” 2012.
2. Chjao Huirong. Markaziy Osiyo mamlakatlari taraqqiyot jarayoniga oid tadqiqotlar. 2016-yil.
3. Chjao Huirong. Markaziy Osiyo mamlakatlari iqtisodiyotlari. 2023-yil.
4. Chjao Huirong. Markaziy Osiyo mamlakatlari diplomatiyasi.2023-yil.